

УДК 378.015.311

С.Є. ПЕТНА,
*викладач кафедри англійської філології, аспірант кафедри педагогіки
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

СУБ'ЄКТНА ПОЗИЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА

Статтю присвячено питанню суб'єктної позиції як основи професійного становлення студента. У статті розглядаються та порівнюються визначення позиції особистості різних авторів. Визначено, що професійна суб'єктна позиція є основою професійного становлення студента через те, що орієнтує особистість на професійно-творчий саморозвиток і самореалізацію. Підкреслюється, що формування професійної суб'єктної позиції як мети професійної підготовки студентів дозволяє спрямувати педагогічний процес на підготовку творчої особистості, професіонала.

Ключові слова: позиція, особистість, суб'єктність, самовизначення, ставлення.

Актуальність проблеми. У сучасній психолого-педагогічній науці вивчення суб'єктності та становлення суб'єктної позиції в навчально-виховному процесі має особливе значення у зв'язку з накресленою гуманістичною парадигмою освіти. Ефективність виховання пов'язується не тільки з тим, чи вдалося суспільству передати молоді свої знання, переконання, навички, скільки з тим, чи зуміло воно підготувати молодь до самостійних дій, чи навчило її творчо мислити, приймати відповідальні рішення у складній соціально-політичній ситуації, тобто чи стала людина внаслідок виховання суб'єктом свого власного життя, діяльності, взаємодії з іншими людьми.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемами суб'єктності та становлення суб'єктної позиції в навчально-виховному процесі займалися Н. Боритко, С. Годнік, А. Лебедев, О. Мацкалова та ін. Дослідники акцентували увагу на формуванні суб'єктної позиції студентів у творчій діяльності, становленні суб'єктної позиції учнів у гуманітарному просторі уроку та ін.

Мета статті – розглянути та порівняти визначення позиції особистості у різних авторів, визначити зв'язок між становленням спеціаліста як професіонала та сформованістю суб'єктної позиції.

Виклад основного матеріалу. Поняття «позиція» використовується в різних текстах із різним змістовим наповненням. У словниках [9; 10] поряд із деякими іншими значеннями наводяться два основні значення цього поняття. Перше значення слова «позиція» – «положення, розташування чого-небудь». Друге значення визначається як «точка зору, ставлення до чого-небудь; дія, поведінка, зумовлені цим ставленням» [9]. У психолого-педагогічних науках розглядається поняття «позиція особистості». Розгляду поняття «позиції особистості» присвячено численні наукові праці [2; 3; 5; 4; 7 та ін.]. Багато авторів аналізують поняття «позиція» на основі теорії стосунків [1; 5; 4; 8 та ін.].

На думку В. Мясичева, позиція особистості означає «по суті, інтеграцію домінуючих виборних відносин людини в якому-небудь суттєвому для неї питанні» [8]. Він відрізняє це поняття від близького до нього поняття настанови. На відміну від настанови, яка є несвідомою та безособовою, ставлення, що визначає позицію особистості, усвідомлене. В. Мясичев відзначає, що ставлення розвивається від несвідомого до усвідомленого та найбільш розвинене ставлення завжди усвідомлене та мотивоване [8].

За Б. Ананьєвим «позиція особистості як суб'єкта суспільної поведінки та різноманітної соціальної діяльності являє складну систему відносин особистості (до суспільства та спільнот, до яких вона належить, до праці, людей, самої себе), настанов та мотивів, якими вона керується у своїй діяльності, цілей та цінностей, на які спрямована ця діяльність» [2].

За твердженням К. Абульханової-Славської, особистість «проводить свою лінію, простягає її через увесь час життя (більш чи менш послідовно), зберігає основне завдання життя, незважаючи на жодні зміни, забезпечує певний змістовий зв'язок між минулим, теперішнім та майбутнім» [1, с. 138].

М. Боритко відзначає, що «позиція – це найбільш цілісна характеристика людини як особистості та індивідуальності. Якщо особистість – це визначеність позиції людини в стосунках із іншими (в тому числі і в процесі професійної діяльності), то індивідуальність – це визначення власної позиції в житті, сама визначеність усередині самого свого життя...» [4, с. 5].

В. Бедерханова [3] пише, що позиція завжди є результатом самовизначення, оскільки самовизначення – це процес зміни позиції. У словнику поняття «самовизначення» визначається як усвідомлений акт виявлення та утвердження власної позиції в проблемній ситуації [9].

У юності, в період професійної освіти відбувається самовизначення у навчально-професійному полі. І в цьому випадку під самовизначенням розуміють не просто вибір професії чи альтернативних сценаріїв професійного життя, а своєрідний творчий процес розвитку особистості.

Позиційне самовизначення особистості тісно пов'язане та визначається світоглядом особистості (В. Бедерханова), професійними настановами, індивідуально-типологічними особливостями особистості, темпераментом і характером (В. Сластьонін), її ціннісними орієнтаціями.

Процес самовизначення, як і самопізнання та саморозвитку, обов'язково включає в себе внутрішній діалог. «Саме особистість з її самосвідомістю у вигляді Я-концепції вирішує за допомогою внутрішнього діалогу завдання самовизначення, виробляє цілі, змісти, цінності, в тому числі і Я-професіонала [3, с. 39]. Саме у внутрішньому світі складаються та існують його дійсні ставлення до різних сторін реальності. Саме в ньому людина створює сценарій свого життя на найближче та більш віддалене майбутнє та визначає шляхи його здійснення [3].

В. Бедерханова [3] визначає позицію як спосіб накладання можливого (того, чого людина хоче) на реальне (те, що вона об'єктивно може), що призводить до дійсного (те, що ми бачимо в його діях).

Діяльність і поведінка однієї й тієї ж особистості в кожний конкретний момент визначаються її ставленням до різних сторін дійсності. Про це В. Мясіщев пише: «Ставлення – сила, потенціал, що визначає ступінь інтересу, ступінь вираженості емоцій, ступінь вираженості бажання чи потреби. Ставлення тому є рушійною силою особистості» [8, с. 237]. Він відзначає, що відносини мобілізують функціональні можливості психічної діяльності для задоволення потреб та інтересів, тим самим створюючи нову потребу, вдоволення якої піднімає на новий щабель функціональну характеристику на основі оволодіння досвідом, новими засобами діяльності. Сказане повною мірою стосується і позиції особистості, оскільки вона є системою її відносин.

У структурі позиції особистості С. Годнік виділяє «систему очікувань». Він визначає її як «ядро внутрішньої позиції особистості», тому що вона «відображає і фокусує потреби і мотиви особистості, наче програмує її претензії і ціннісні орієнтації, з яких, у свою чергу, випливають настанови на таку діяльність, яка сприяє здійсненню очікувань, надає максимальні можливості для реалізації потреб на вищому рівні претензій» [6, с. 77].

Слід зауважити, що в науковій літературі розрізняють «життєву позицію особистості» та «внутрішню позицію особистості». С. Годнік [6] вважає, що, незважаючи на синонімічність цих понять їх точне застосування в наукових контекстах можливе. Сутність розмежування цих понять бачиться в тому, що особистість є суб'єктом і ролей, притаманних відповідному статусу, і ролей, що вона перманентно виконує.

Життєва позиція особистості – категорія гранично соціальна, громадянська, моральна. Вона є сукупністю її ставлень до життя. «Життєва позиція являє собою результат взаємодії

особистості з її власним життям, її особистісне досягнення. Будучи результатом, життєва позиція починає визначати і всі подальші життєві спрямованості особистості. Вона стає потенціалом її розвитку, сукупністю її об'єктивних та суб'єктивних можливостей, що відкриваються саме на основі позиції, що людина зайняла, своєрідною опорою, фортецею» [1, с. 44].

Внутрішня позиція пов'язана зі статусом особистості і визначається соціальними вимогами до цього статусу, тобто це позиція особистості у визначеній сфері діяльності.

Життєва позиція та внутрішня позиція характеризують глибокий зв'язок загального громадянського вигляду особистості з її позицією в конкретній сфері діяльності, в умовах визначеного статусу.

На думку Б. Ананьєва, статус особистості начебто «заданий» системою суспільних відносин, що склалися, соціальних утворень, що об'єктивно визначають «місце» особистості в соціальній структурі. Поняття «позиція особистості» доповнює поняття «статус особистості» та характеризує суб'єктивну, діяльнісну сторону положення особистості в соціальній структурі [2].

Він вважає, що «усвідомлення статусу як усвідомлення буття взагалі є неможливим поза або без діяльності людини, без практичного ставлення її до буття, тим більше, що багато компонентів статусу не задані суспільним середовищем, а виробляються в самому процесі людської діяльності. Але будь-яка діяльність загалом і в окремому своєму акті (дії) здійснюється відповідно до ролі людини в цій системі відносин, що опосередковують дійсність, з процедурами поведінки, які ця роль диктує – суспільною функцією людини в цій ситуації. Професійно-трудова діяльність завжди здійснюється спільно з тією чи іншою суспільною поведінкою, що справляє відповідний регулюючий вплив на розвиток цієї діяльності» [2].

В. Сластьонін вважає, що позиція педагога визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями та можливостями, що пред'являє та надає йому суспільство, з іншого боку – діють внутрішні, особисті джерела активності: потяги, переживання, мотиви та цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали.

В. Слободчиков відзначає унікальність педагогічної позиції, яка є водночас і особистісною, і професійною, культурно-діяльнісною позицією, що необхідна для створення умов досягнення цілей і цінностей освіти.

Професійна позиція як позиція особистості в професійному середовищі не повинна суперечити принципам життєвої позиції. Тільки їх спільність та узгодженість може гарантувати становлення спеціаліста як професіонала. «Позиція визначає суб'єктивні ставлення (ціннісні орієнтації, інтереси, мотиви, настанови та ін.); сталі, типові для суб'єкта способи здійснення свого життя, стосунків з людьми, що оточують (чи то відходить вона від протиріч, згладжує їх чи, навпаки, загострює) і спрямованість особистості...» [5, с. 15].

Пасивна позиція веде до розчарування, до втрати індивідуальності, розвитку негативних психічних станів, таких як злість, мстивість та ін. Така людина втрачає сенс життя чи не знаходить його взагалі. Говорячи словами Альберта Ейнштейна, «людина, що вважає своє життя безглуздом, не тільки не щаслива, вона взагалі ледь здатна до життя». Така позиція веде до деградації особистості. Активна позиція спрямована на реалізацію здібностей особистості. Сенс життя такої людини полягає в діяльності, яку вона здійснює заради добробуту суспільства, у творіннях, що вона дає суспільству та (або) в емоційно-ціннісних ставленнях до світу, людей, себе.

Тільки позиція суб'єкта, що активно бере участь у своїй освіті та несе відповідальність за цю освіту, може забезпечити надійність професійного становлення спеціаліста. Суб'єктом освітньої практики може бути тільки окрема людина, оскільки освіта як укорінення людини в культурі передбачає індивідуальні зусилля і конкретні дії. Реалізація індивідуального образу складає суть освітньої практики, що складається спочатку спонтанно, стихійно і вже за допомогою творчих зусиль, творчої праці копіювання, вживання у зразки, за допомогою примірювання і прийняття різних соціальних ролей. Це означає, що основою професійного зростання і становлення є активне та зацікавлене суб'єктне ставлення до своєї освіти. Роль суб'єктної позиції студента в освітньому процесі незаперечна. Найкращі знання та уміння людина може отримати тільки власними силами. Широке розповсюдження у педагогіці отримала ідея об'єкт-суб'єктного перетворення особистості [2; 5; 4; 6; 7 та ін.].

С. Годнік розглядає об'єкт-суб'єктне становлення особистості як сутнісну особливість педагогічної діяльності [6].

Категорія «суб'єкт» означає якість особистості, за якої вона цілеспрямовано та оптимально використовує всі свої психічні, особистісні ресурси для вирішення професійних та життєвих завдань [1]. Суб'єктна позиція відображає авторство, індивідуальність, самостійність, суб'єктивність особистості, її активно-перетворюючу стратегію [5; 7].

Необхідний на сучасному ринку праці рівень професіоналізму потребує такої підготовки, в якій студент обов'язково є суб'єктом своєї освіти, який чітко усвідомлює завдання, цілі своєї освіти, є зацікавленим в отриманні якісної освіти, що усвідомлено обрав цю професію, прагне досягти вершин професіоналізму, готовий і здатний займатися самовдосконаленням.

Головний парадокс сучасної вищої освіти полягає в тому, що студенти, по суті зрілі люди, що самостійно обрали майбутню професію і вже опанували способи самоорганізації, самоосвіти, самоконтролю і тому теж відповідальні за якість своєї підготовки, значною мірою не є активними суб'єктами навчально-пізнавальної діяльності та управління. Їх у більшості випадків характеризує відсутність професійної спрямованості та позитивної мотивації до навчання, низький рівень сформованості якостей особистості, що необхідні студентам у навчальній та майбутній професійній діяльності, слабка навчальна активність і орієнтація на репродуктивні способи вирішення навчальних завдань, недостатній рівень самостійності та навчальної організації, нерозвиненість самоконтролю та професійної самосвідомості. Усе це робить необхідним зовнішнє педагогічне управління навчальною діяльністю студентів.

С. Годнік зазначає, що «дуже важко озброїти першокурсників знаннями, вміннями та навичками, необхідними для успішного навчання у вищому навчальному закладі. Але настільки ж важливо не упустити найважливіший процес формування внутрішньої позиції, перспективних спрямувань, орієнтацій на світоглядне, моральне професійне становлення спеціаліста. <... > Коли особистість діє з плацдарму усвідомленої, часом вистражданої позиції, досягнення мети стає для неї справою життєвих принципів» [6, с. 76].

Професійне становлення спеціаліста відбувається у двох видах діяльності: пізнавальній діяльності, у процесі здобуття необхідних знань, умінь та навичок, способів мислення і в практичній професійній діяльності, в процесі безпосереднього включення в професійну діяльність. Отже, якою мірою особистість включиться в ці види діяльності залежить від тієї позиції, яку вона буде займати відносно них. А від позиції особистості багато в чому буде залежати професійне становлення спеціаліста.

Позиція особистості – це категорія, що відображає ціннісне ставлення до дійсності, що оточує і реалізується в діяльності, лінії поведінки, у спілкуванні з іншими людьми. Як відомо, процеси сприйняття, уваги, мислення, фантазії та волі залежать від ставлення до об'єктивного змісту цих процесів. «Відомим є різноманітність та міцність сприйняття при активно-позитивному ставленні, бідність та нетривалість сприйняття при байдужому ставленні до його змісту. Негативне ставлення до змісту сприйняття характеризується посередніми (між позитивним та байдужим ставленням до кількості та якості) результатами відтворення» [8, с. 24]. Позиція, таким чином, є внутрішньою психологічною рисою, що визначає ефективність діяльності.

На думку С. Годніка, «відповідність внутрішньої позиції системі педагогічних спрямувань є важливим результатом педагогічного процесу і принциповою умовою його подальшої оптимальності» [6, с. 74]. Формування професійної суб'єктної позиції є важливою метою сучасної професійної освіти [3; 5 та ін.]. Студенти все частіше потрапляють у педагогічні ВНЗ випадково. Вони переважно не орієнтовані на педагогічну професію, не планують працювати за спеціальністю, яку вони здобувають у навчальному закладі. Не маючи правильних уявлень про професію вчителя, вони говорять про неможливість самореалізації в цій професії, низький соціальний статус вчителя, його матеріальну незабезпеченість. І, як наслідок, вони ігнорують загальносвітоглядні та психолого-педагогічні дисципліни, вважаючи, що вони їм не знадобляться, та звертають увагу лише на спеціалізовані предмети. Опиняючись після закінчення ВНЗ у школі, «спеціалісти» виявляються не готовими до педагогічної діяльності ні в інтелектуальному, ні в моральному, ні в психологічному плані. Тому з

перших днів навчання у вищому навчальному закладі необхідна переорієнтація студентів на педагогічну професію, на загальнолюдські, гуманістичні та педагогічні цінності.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що професійно-педагогічна позиція являє собою систему інтелектуальних та емоційно-оцінювальних ставлень до дитини, педагогічної дійсності та педагогічної діяльності. У теорії педагогічної освіти професійна позиція розглядається і як невід'ємна складова професійної компетенції, і як необхідна умова здійснення педагогічної діяльності. Позиція є категорією, що реалізує це життєве завдання. Позиційне самовизначення особистості тісно пов'язане та визначається світоглядом особистості, професійними настановами, індивідуально-типологічними особливостями особистості, темпераментом і характером, її ціннісними орієнтаціями. Позиція особистості займає важливе місце і в структурі особистості, і в структурі діяльності. Тільки позиція суб'єкта, що активно бере участь у своїй освіті та несе відповідальність за цю освіту, може забезпечити надійність професійного становлення спеціаліста. Суб'єктом освітньої практики може бути тільки окрема людина, оскільки освіта як укорінення людини в культурі передбачає індивідуальні зусилля і конкретні дії. Необхідний на сучасному ринку праці рівень професіоналізму потребує такої підготовки, в якій студент обов'язково є суб'єктом своєї освіти, який чітко усвідомлює завдання, цілі своєї освіти, є зацікавленим в отриманні якісної освіти, усвідомлено обрав цю професію, прагне досягти вершин професіоналізму, готовий і здатний займатися самовдосконаленням.

Професійне становлення спеціаліста відбувається у двох видах діяльності: у пізнавальній діяльності, процесі здобуття необхідних знань, умінь та навичок, способів мислення і в практичній професійній діяльності, в процесі безпосереднього включення в професійну діяльність. Отже, якою мірою особистість включиться в ці види діяльності залежить від тієї позиції, яку вона буде займати відносно них. А від позиції особистості багато в чому буде залежати професійне становлення спеціаліста.

Висновки. Професійна суб'єктна позиція є основою професійного становлення студента – майбутнього спеціаліста через те, що орієнтує особистість на професійно-творчий саморозвиток і самореалізацію. Формування професійної суб'єктної позиції як мети професійної підготовки студентів, дозволяє спрямувати педагогічний процес на підготовку творчої особистості, професіонала. Перспективами дослідження ми вважаємо вивчення психолого-педагогічних умов виховання майбутнього педагога – суб'єкта професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Институт практической психологии, 1996. – 381 с.
3. Бедерханова В.П. Становление личностно-ориентированной позиции педагога: монография / В.П. Бедерханова. – Краснодар, 2001. – 220 с.
4. Борытко Н.М. Теория и практика становления профессиональной позиции педагога-воспитателя в системе непрерывного образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Н.М. Борытко. – Волгоград, 2001. – 48 с.
5. Борытко Н.М. Становление субъектной позиции учащегося в гуманитарном пространстве урока: монография / Н.М. Борытко, О.А. Мацкалова. – Волгоград: Изд-во ВГИП-КРО, 2002. – 115 с.
6. Годник С.М. Процесс преемственности высшей и средней школы / С.М. Годник. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – 208 с.
7. Лебедев А.С. Формирование субъектной позиции в творческой деятельности у студентов педколледжа: дис. ... канд. пед. наук / А.С. Лебедев. – М., 2001. – 169 с.
8. Мясищев В.Н. Психология отношений / В.Н. Мясищев; под. ред. А.А. Бодалева. – Москва, Воронеж, 2003. – 400 с.
9. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. – Минск, 1997. – 366 с.
10. Современный философский словарь / под. ред. В.Е. Кемерова. – М., 1996. – 608 с.

Статья посвящена вопросу субъектной позиции как основы профессионального становления студента. В статье рассматриваются и сравниваются определения позиции личности разных авторов. Определено, что профессиональная субъектная позиция является основой профессионального становления студента ввиду того, что ориентирует личность на профессионально-творческое саморазвитие и самореализацию. В статье подчеркивается, что формирование профессиональной субъектной позиции в качестве цели профессиональной подготовки студентов, позволяет направить педагогический процесс на подготовку творческой личности, профессионала.

Ключевые слова: позиция, личность, субъектность, самоопределение, отношение.

The article deals with the issue of subjective position as a basis of student's professional formation. Personality position definitions of different authors are quoted and compared in the article. It has been established that professional subject position is the basis of student's professional formation because it orients their personality towards professional and creative self development and self actualization. The emphasis has been made on the formation of professional subjective position as an objective of students' professional development which enables directing the pedagogical process towards training a creative personality, a professional.

Key words: position, personality, subjectivity, identity formation, attitude.

Надійшло до редакції 5.05.2012.